

DEBIUTY

Karolina Król

---

karolina_krol@interia.pl
orcid.org/0000-0002-8797-0661
Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk
ul. Nowy Świat 72
00-330 Warszawa

Granice wolności artystycznej – zarys problematyki

The Limits of Artistic Freedom – An Overview of the Issue

Summary: This article raises issues that pertain to the offence of infringement of religious freedom and insulting religious feelings (Polish Penal Code, Article 196) through the exercise of freedom of expression, especially freedom of art. Both religious freedom and artistic freedom are crucial values in a democratic society and should be protected. They interact in many ways by reinforcing or competing with each other. Thus, it is very important to find the right balance between the two in order to enforce these rights fairly. Both freedoms are guaranteed by the European Convention on Human Rights, as well as by domestic law, but it seems that as yet there is no common European standard on how to settle the conflict between those two freedoms. The author analyses several decisions by the European Court of Human Rights as well as Polish court decisions and views of the doctrine, in order to find some similarities and differences in the argumentation, concerning striking a proper balance between these values. Each case is strictly related to the cultural, social, and temporal context, which also influences the final decision. The author further outlines criteria on the limitation of artistic freedom guaranteed by the European Convention on Human Rights and the Constitution of the Republic of Poland to illustrate the situation.

Keywords: Insult religious feelings, freedom of expression, conflict of values, freedom of artistic expression, religious freedom

---

Streszczenie: Artykuł dotyczy problemu naruszenia wolności religijnej i obrazy uczuć religijnych (art. 196 Kodeksu karnego) przez wolność wypowiedzi, szczególnie wolność artystyczną. Zarówno wolność religijna, jak i wolność artystyczna są istotnymi wartościami w demokratycznym społeczeństwie i obydwie powinny podlegać ochronie. Wchodzą one ze sobą w interakcje na wiele sposobów, poprzez wzmacnianie się bądź konkurowanie ze sobą, dlatego ważne jest, aby znaleźć właściwą równowagę między nimi. Obydwie wolności zostały zagwarantowane zarówno przez Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, jak i prawo polskie, jednak wydaje się, że nie wykształcił się jeszcze wspólny europejski standard rozstrzygnięcia konfliktu między wolnością religijną a wolnością artystyczną. W artykule przeanalizowano wybrane orzeczenia Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, a także polskich sądów i poglądy polskiej doktryny prawa w celu znalezienia podobieństw oraz różnic w argumentacji używanej przy rozstrzygnięciu konfliktu między obydwoma wolnościami. Należy zaznaczyć, że każdy konkretny przypadek jest ściśle związany m.in. z kontekstem kulturowym, społecznym i czasowym, które mają istotny wpływ na ostateczną decyzję sędziego. W tekście zarysowano też kryteria ograniczenia wolności artystycznej chronionej przez Konwencję o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności oraz Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej.

Słowa kluczowe: obraza uczuć religijnych, wolność wypowiedzi, konflikt wartości, wolność ekspresji artystycznej, wolność religijna

---

Sztuka kojarzona jest z wolnością, przełamywaniem granic i wyprzedzaniem trendów. Czasem zachwyca, innym razem szokuje. Mówi zarówno o rzeczach przyziemnych, jak i sprawach doniosłych. Często wydaje się, że artystom wolno więcej, ponieważ ich rola w społeczeństwie polega m.in. na zadawaniu trudnych pytań oraz prowokowaniu do refleksji i dyskusji. Bywa jednak tak, że wolność artystyczna narusza inne wartości chronione w państwach demokratycznych, jak np. dobre imię, moralność publiczną, prywatność czy wolność religijną. Idea społeczeństwa pluralistycznego opiera się na założeniu, że różne grupy mogą bronić swoich interesów oraz swobodnie wyrażać poglądy. Zakłada ponadto poszanowanie dla odmienności kulturowych, politycznych, społecznych czy religijnych. Aby zapobiegać antagonizmom, w państwach demokratycznych granice wolności jednostki definiowane są poprzez ważenie ścierających się ze sobą wartości. Przykładem na to

jest konflikt między wolnością artystyczną a wolnością religijną, który w skrajnych przypadkach rozstrzygają sądy – najpierw krajowe, a potem międzynarodowe. Orzekanie w tego rodzaju sprawach, ze względu na brak jednoznacznej wykładni przepisów odwołujących się do nieostrych pojęć, a także istotną rolę kontekstu kulturowego, w tym znajomości obyczajów i wrażliwości społecznej, mających znaczenie dla przyznania prymatu jednej z wartości, wymaga gruntownego uzasadnienia. Niniejszy artykuł, poprzez analizę przepisów prawa, wybranych orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej: ETPCz), a także dorobku polskiej judykatury i doktryny, ma na celu przedstawienie różnych modeli rozstrzygnięcia konfliktu wymienionych wartości, a także odpowiedź na pytanie, czy istnieje uniwersalny europejski¹ bądź krajowy standard ułatwiający orzekanie w tego rodzaju sprawach.

Konflikt wolności religijnej i wolności artystycznej w orzecznictwie ETPCz

Zajmując się tematyką konfliktu obydwu wartości, najpierw należy określić, czym są wolność religijna i wolność artystyczna, a także wskazać ich źródło w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (dalej: Konwencja)², będącej podstawą orzeczeń ETPCz. Wolność religijna jest łatwiejsza do zdefiniowania z uwagi na fakt, że została wprost wskazana w wielu aktach prawa międzynarodowego, które dotyczą praw człowieka, m.in. w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka³ czy w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁴. Jest także ujmowana w przepisach krajowych, najczęściej rangi konstytucyjnej. W Konwencji znajduje ona swoje źródło w art. 9 ust. 1, który stanowi, że każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania, obejmujące swoim zakresem wolność zmiany wyznania lub przekonań oraz wolność uzewnętrzniania indywidualnie lub wspólnie z innymi, publicznie lub prywatnie swego wyznania lub przekonań. Wolność religijna zatem przysługuje każdemu bez wyjątku i gwarantuje także prawo do nieposiadania poglądów religijnych bądź wyznania⁵. Artykuł 9 ust. 2 dopuszcza

¹ Przez określenie „model europejski” rozumie się tu standard mający zastosowanie dla państw stron Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności.

² Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

³ Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta na Zgromadzeniu Ogólnym ONZ dnia 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 5.11.2018].

⁴ Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

⁵ H. Banaś, *Między sacrum a profanum: relacje wolności religijnej i wolności sztuki w orzecznictwie ETPCz*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2015, nr 5, s. 71-72.

jednak pewne ograniczenia w zakresie, w jakim są one przewidziane przez ustawę i konieczne w społeczeństwie demokratycznym z uwagi na interesy bezpieczeństwa publicznego, ochronę porządku publicznego, zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Z brzmienia omawianego przepisu wynika, że prawodawca przewidział możliwość zaistnienia konfliktu wartości, a w związku z tym dopuścił limitację wolności religijnej.

Zdefiniowanie wolności artystycznej jest z kolei trudniejsze z uwagi na to, że nie została ona wprost wymieniona jako wartość chroniona w Konwencji, nie wspomina o niej również większość aktów prawa międzynarodowego chroniących prawa człowieka⁶. *Expressis verbis* odwołuje się do niej jednak np. art. 13 Karty Praw Podstawowych Unii Europejskiej⁷. ETPCz wywodzi wolność artystyczną z art. 10 ust. 1 zd. 1 Konwencji, który stanowi, że każdy ma prawo do wolności wyrażania opinii, które obejmuje wolność posiadania poglądów oraz utrzymania i przekazywania informacji i idei bez ingerencji władz publicznych i bez względu na granice państwowe. Artykuł 10 ust. 2 Konwencji zastrzega jednak, że korzystanie ze wskazanych wyżej wolności pociąga za sobą obowiązki i odpowiedzialność, a także może podlegać takim wymogom formalnym, warunkom, ograniczeniom i sankcjom, jakie są przewidziane przez ustawę i niezbędne w społeczeństwie demokratycznym w interesie bezpieczeństwa państwowego, integralności terytorialnej lub bezpieczeństwa publicznego ze względu na konieczność zapobieżenia zakłóceniu porządku lub przestępstwu z uwagi na ochronę zdrowia i moralności, ochronę dobrego imienia i praw innych osób oraz ze względu na zapobieżenie ujawnieniu informacji poufnych lub na zagwarantowanie powagi i bezstronności władzy sądowej. Zatem także w przypadku wolności artystycznej, którą wywodzi się ze swobody wyrażania opinii, Konwencja przewiduje możliwość zaistnienia jej konfliktu z innymi wartościami podlegającymi szczególnej ochronie w demokratycznym społeczeństwie. Przykładem jest krytyka i debata na temat religii, która może być postrzegana jako godząca w uczucia osób wierzących, szokująca, obraźliwa bądź denerwująca, jednak póki nie zakłóca spokoju publicznego i nie prowadzi do dyskryminacji konkretnej grupy wyznaniowej, powinny tolerować ją także osoby wierzące⁸.

Złożoność problematyki rozstrzygnięcia konfliktu między wolnością religijną i artystyczną sprawia, że najlepiej analizować ją *in concreto*. W niniejszym artykule za główne przykłady posłużą dwa wyroki ETPCz: Otto Preminger Institut przeciw-

---

⁶ Ibidem, s. 71.

⁷ Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 83 z 30.03.2010, s. 389-403.

⁸ *Freedom of expression and respect for religious beliefs: striking the right balance*, Rada Europy, September 2017, <https://rm.coe.int/factsheet-on-freedom-of-expression-and-freedom-of-religion-15september/1680748443> [dostęp: 2.07.2018].

ko Austrii⁹ (dalej: OPI) i Wingrove przeciwko Wielkiej Brytanii¹⁰ (dalej: Wingrove). ETPCz bada w nich przede wszystkim trzy najważniejsze elementy zastosowania ograniczenia wolności artystycznej w celu zapewnienia ochrony wolności religijnej, a mianowicie: 1) czy ograniczenie było przewidziane przez prawo, 2) czy istniał legitymowany cel ograniczenia, 3) czy ograniczenie było niezbędne w demokratycznym społeczeństwie. O ile pierwsze dwa kryteria nie wywołują większych wątpliwości, o tyle ostatnie z nich, najbardziej kontrowersyjne, wymaga od składu orzekającego szczegółowego zbadania stanu faktycznego i przedstawienia przekonującej argumentacji, aby uzasadnić swoje stanowisko.

W sprawie OPI władze krajowe zakazały wyświetlania przez prywatne stowarzyszenie filmu *Sobór w sprawie miłości* (*Das Liebeskonzil*), a następnie skonfiskowały jedyną kopię nagrania. Warto podkreślić, że projekcje miały odbywać się w zamkniętej sali o godzinie 22.00, a wstęp na seans był dozwolony, zgodnie z lokalnym prawem, od 17. roku życia, po wcześniejszym zakupie biletów. Film wywołał oburzenie z uwagi na to, że przedstawiał w złym świetle Boga. Jezus Chrystus z kolei został sportretowany jako upośledzony umysłowo, a Maryja jako kobieta lekkich obyczajów (OPI, pkt 16 i 21). ETPCz orzekł jednak, że nie doszło do złamania przez Austrię art. 10 Konwencji.

W uzasadnieniu sędziowie stwierdzili przede wszystkim, że ograniczenie wolności artystycznej miało służyć ochronie innych osób oraz zapobiegać niepokojom społecznym. ETPCz zostawił władzom krajowym szeroki margines swobodnej oceny¹¹ i podkreślił, że to do sądu krajowego należy znalezienie kompromisu między wolnością artystyczną a poszanowaniem przekonań religijnych, gwarantowanych przez austriacką konstytucję (OPI, pkt 45). Dodał także, że wolności wymienione w art. 9 są fundamentem „demokratycznego społeczeństwa” w rozumieniu Konwencji, a ich religijny wymiar stanowi jeden z kluczowych elementów budowania tożsamości wierzących i ich sposobu życia (OPI, pkt 47)¹². Nie oznacza to jednak, że religia nie może stać się przedmiotem krytyki. Członkowie wspólnot wyznaniowych muszą tolerować i liczyć się z odmiennymi poglądami, nawet dyskredytującymi ich przekonania oraz obiekty czci. Rolą państwa jest stworzenie im warunków skutecznego korzystania z wolności wskazanych w art. 9 Konwencji, bez względu na to, czy przynależą do dominującego wyznania, czy do mniejszości

⁹ European Court of Human Rights, *Case of Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Application no. 13470/87, Judgment of 20 September 1994, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57897> [dostęp: 14.07.2018].

¹⁰ European Court of Human Rights, *Case of Wingrove v. The United Kingdom*, Application no. 17419/90, Judgment of 25 November 1996, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080> [dostęp: 14.07.2018].

¹¹ I.C. Kamiński, *Glosa do wyroku ETPCz z dnia 25 stycznia 2007 r.*, 68354/01. *Swoboda autora wypowiedzi będącej satyrą lub karykaturą*, pkt 3.1.2, <https://sip.lex.pl/#/publication/385958165/kaminski-ireneusz-cezary-glosa-do-wyroku-etpcz-z-dnia-25-stycznia-2007-r-68354-01> [dostęp: 14.07.2018].

¹² Zob. European Court of Human Rights, *Case of Kokkinakis v. Greece*, Application no. 14307/88, Judgment of 25 May 1993, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> [dostęp: 14.07.2018], pkt 31.

religijnej. Społeczeństwo demokratyczne wymaga pluralizmu, tolerancji i otwartości światopoglądowej (OPI, pkt 49)¹³. Ponadto ETPCz odwołał się do Konwencji jako systemu, czego następstwem jest nie tylko sformułowanie negatywnego obowiązku władz do nieingerowania w zagwarantowaną wolność jednostki, ale także pozytywnego – do stworzenia, w ramach ustawodawstw państw członkowskich, warunków do ochrony i zachowania równowagi między poszczególnymi prawami¹⁴.

Z drugiej strony ETPCz podkreślił, że swoboda wypowiedzi wynikająca z art. 10 Konwencji wiąże się z obowiązkami i odpowiedzialnością. Dlatego w odniesieniu do przekonań religijnych i wiary należy tak dalece, jak to możliwe, unikać stosowania bez powodu wyrażen obraźliwych dla innych i naruszających ich prawa, szczególnie jeśli nie przyczynia się to do żadnej formy debaty publicznej, mogącej zapewnić „postęp w ludzkich sprawach” (OPI, pkt 49). ETPCz nie sprecyzował, na czym ten postęp miałby polegać, ale użyte stwierdzenie, jak zauważył Ireneusz Cezary Kamiński, sugeruje konieczność oceny wartości kontrowersyjnego dzieła, zatem dokonania przez sędziów pewnego rodzaju recenzji¹⁵.

W swoim wyroku ETPCz zwrócił także uwagę, że w Europie nie ma jednolitego poglądu na społeczne znaczenie religii. Co więcej, różnice w tym zakresie mogą występować nawet na obszarze jednego kraju (OPI, pkt 50)¹⁶. Ponadto nie wypracowano wspólnej definicji dopuszczalnej ingerencji w wolność słowa w sytuacji konfliktu z wolnością religijną. W związku z tym ETPCz przyznał, że zasadna była decyzja sądów krajowych o ograniczeniu wyświetlania filmu, ponieważ sądy krajowe mają większą wiedzę niż sądy międzynarodowe, o uwarunkowaniach społecznych i kulturowych, a także o kontekście, w jakim dana wypowiedź artystyczna się pojawiła. W sprawie OPI zwrócono uwagę na fakt, że znaczącą większość mieszkańców Tyrolu, gdzie zaplanowano projekcję *Soboru w sprawie miłości*, stanowiły osoby wierzące wyznania rzymskokatolickiego, zatem potrzeba ochrony porządku publicznego i praw katolików w tym regionie wydawała się szczególnie uzasadniona (Wingrove, pkt 52 i 56).

Kolejnym istotnym orzeczeniem dla omawianej tematyki, także szeroko komentowanym w literaturze, jest sprawa Wingrove. Dotyczy ona 18-minutowego nagrania wideo pt. *Wizje ekstazy* (*Visions of Extasy*), do powstania którego inspiracją, zdaniem autora filmu, miało być życie św. Teresy z Ávili – karmelitańskiej zakonnicy. Żyjąca w XVI w. święta doświadczyła mistycznych wizji Jezusa. Skarżący, Nigel Wingrove, reżyser, producent i dystrybutor filmu, zapewniał o hagiograficznych

¹³ Zob. European Court of Human Rights, *Case of Handyside v. The United Kingdom*, Application no. 5493/72, Judgment of 7 December 1976, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> [dostęp: 17.07.2018], pkt 49.

¹⁴ I. Kamiński, op. cit., pkt 3.1.2.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Zob. European Court of Human Rights, *Case of Müller and Others v. Switzerland*, Application no. 10737/84, Judgment of 24 May 1988, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487> [dostęp: 14.07.2018], pkt 35.

inspiracjach swojego dzieła, wywołało ono jednak znaczne kontrowersje z uwagi na przedstawienie w nim młodej kobiety ubranej w habit, która pokazana została z Chrystusem w dwuznacznych sytuacjach o wyraźnym nacechowaniu erotycznym. Poza samym tytułem wideo, nawiązującym do ekstazy św. Teresy, nagranie nie zostało opatrzone żadnym komentarzem autorskim czy wyjaśnieniami dotyczącymi tła historycznego albo życiorysu zakonnicy.

Autor przed dystrybucją filmu w Wielkiej Brytanii zgłosił wniosek do Brytyjskiej Rady Klasyfikacji Filmowej (British Board of Film Classification), aby nadać dziełu certyfikat umożliwiający jego rozpowszechnianie jedynie wśród dorosłych odbiorców, tj. osób powyżej 18. roku życia (Wingrove, pkt 11). Rada odmówiła przyznania certyfikatu, argumentując swoją decyzję tym, że nagranie nosiło cechy bluźnierstwa, które zgodnie z prawem Wielkiej Brytanii stanowi przestępstwo. Rozpatrując sprawę w drugiej instancji i odpowiadając na zarzuty Wingrove, Komisja Odwoławcza ds. Wideo (*Video Appeals Committee*) wskazała, że zgodnie z prawem krajowym, przestępstwo bluźnierstwa jest popełniane, jeśli nagranie traktuje przedmiot czci religijnej (w szczególności Boga, Jezusa czy Biblię) w taki sposób, który ma wywołać (niekoniecznie intencjonalnie) u osób znających, rozumiejących i wspierających chrześcijańską historię i etykę oburzenie poprzez pogardliwy, piętnujący, obraźliwy, obelżywy i ośmieszający ton, styl czy ducha, w jakim przedmiot czci został przedstawiony (Wingrove, pkt 15).

Warto podkreślić, że przestępstwo bluźnierstwa, zgodnie z brytyjskim prawem karnym, odnosiło się jedynie do znieważenia symboli czy przedmiotów czci chrześcijan, szczególnie wyznania anglikańskiego, co jest pewną anomalią w multikulturowym społeczeństwie. W związku z tym, ochrona uczuć religijnych dotyczyła tylko pewnej grupy osób, a nie wszystkich obywateli, co w oczywisty sposób prowadziło do uprzywilejowania i szczególnego traktowania jednej religii. ETPCz podkreślił jednak, że nie orzeka *in abstracto* na temat zgodności prawa krajowego z Konwencją, dlatego też nie podjął tej kwestii w swoim rozstrzygnięciu (Wingrove, pkt 50).

Szczegółowo zajął się za to zbadaniem, czy ograniczenie dystrybucji filmu było niezbędne w demokratycznym społeczeństwie, i podobnie jak w wyroku OPI podkreślił, że wolność wypowiedzi jest fundamentem demokratycznego społeczeństwa, ale wiąże się z obowiązkami oraz odpowiedzialnością (Wingrove, pkt 52). Zastrzegł jednak, że nawet w przypadku konfliktu z wolnością religijną ograniczenie musi spełniać kryterium niezbędności (Wingrove, pkt 53).

Ponadto ETPCz uznał, że gdyby *Wizje ekstazy* zostały dopuszczone do obiegu, istniałoby ryzyko, że ze względu na liczbę kopii, kanały dystrybucji, także nielegalne, i liczbę odtwarzaczy wideo w Wielkiej Brytanii obejrzy je nieświadomy ich treści chrześcijanin. Co więcej, opatrzenie nagrania odpowiednią informacją na temat jego zawartości nie stanowiłoby skutecznego zabezpieczenia dla przypadkowego odbiorcy. Film mógłby rozprzestrzenić się w sposób niekontrolowany, co naraziłoby uczucia religijne potencjalnego widza.

ETPCz stwierdził też, że państwa strony Konwencji mają prawo, które jednak nie jest nieograniczone, do decydowania, jakie środki są wymagane dla zapewnienia skutecznej ochrony wrażliwości osób wierzących, a przede wszystkim zapobieżenia poważnym atakom na sprawy uznane przez chrześcijan za święte. Artykuł 10 ust. 2 Konwencji określa wąski zakres, pozwalający na ograniczenie wystąpień politycznych czy debaty publicznej. Większy margines swobodnej oceny pozostawiono państwom stronom Konwencji w przypadku regulowania wolności wypowiedzi godzącej w osobiste przekonania w kwestiach moralnych, a w szczególności w religię. ETPCz nadmienił, że nie ma wspólnej europejskiej koncepcji dotyczącej kryteriów „ochrony praw osób trzecich” w sytuacji ataków na ich przekonania religijne (Wingrove, pkt 58). Wypowiedź może zostać uznana za obraźliwą bądź nie, w zależności od miejsca, czasu, a także środowiska (w tym grupy religijnej), w którym został wychowany jej odbiorca. W związku z tym władze krajowe mają lepszą pozycję niż sądy międzynarodowe, żeby decydować o kryteriach „niezbędności ograniczenia” wolności artystycznej w odniesieniu do uczuć religijnych.

Istotna różnica w porównaniu z wyrokiem OPI polega na tym, że ETPCz nie odwołał się do kryterium wartości materiału, czyli „pogłębienia postępu w ludzkich sprawach”¹⁷. O ile w pierwszym omawianym orzeczeniu wprost stwierdził, że nie ma jednolitego europejskiego standardu dotyczącego społecznej roli religii, o tyle w sprawie Wingrove zauważył, że istnieje grupa państw, w prawodawstwie których reguluje się bluźnierstwo, albo są normy dotyczące ochrony uczuć religijnych. W wielu krajach przepisy zmieniono w procesie legislacyjnym albo w wyniku *desuetudo*, a niska częstotliwość ich stosowania świadczy o wykształceniu się europejskiego standardu. Zatem szeroki margines oceny odnosi się do tych krajów, gdzie przepisy przewidują szczególną ochronę uczuć religijnych¹⁸. Ponadto w sprawie Wingrove zostało przywołane, że w Wielkiej Brytanii w ciągu 70 lat (przed 1996) toczyły się jedynie dwa postępowania dotyczące bluźnierstwa (Wingrove, pkt 57). Fakt ten sugeruje niewielką potrzebę społeczną, aby państwo ingerowało w kształtowanie relacji między omawianymi wartościami.

Ochrona wolności religijnej i artystycznej w prawie polskim

W polskim prawie wolność sumienia i religii jest zagwarantowana w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej¹⁹ (dalej: Konstytucja), zgodnie z którym każdemu zapewnia się wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach,

---

¹⁷ I. Kamiński, op. cit., pkt 3.1.3.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

praktykowanie i nauczanie. Polski porządek prawny nie przewiduje przestępstwa bluźnierstwa, ale art. 196 Kodeksu karnego²⁰ (dalej: k.k.) stanowi, że ten, kto obraża uczucia religijne lub miejsca przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat dwóch.

Z kolei wolność wypowiedzi została zagwarantowana w art. 54 ust. 1 Konstytucji, zgodnie z którym każdemu zapewnia się wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji. W jej zakres wchodzi dwa elementy: po pierwsze, możliwość przekazywania informacji, idei i wiadomości innym osobom, a po drugie, wybór przez odbiorcę źródła przekazu²¹. Wolność wypowiedzi jest jedną z fundamentalnych wartości w demokratycznym społeczeństwie²², lecz nie w nieograniczonym zakresie. Jej limitacja następuje na zasadach określonych w art. 31 ust. 3 Konstytucji, tj. ograniczenia mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw. Ponadto Trybunał Konstytucyjny (dalej: TK) wskazał, że miernikiem wolności wypowiedzi nie jest sam fakt istnienia ograniczeń, lecz ich dotkliwość, a także sposób wytyczania w systemie prawnym limitacji tej wolności²³. TK sformułował cztery kryteria oceny dopuszczalności ograniczenia wolności, biorąc pod uwagę, czy: „1) wprowadzona regulacja ustawodawcza służy i jest konieczna dla ukształtowania ładu prawnego w sferze stosunków, 2) zamierzony przez ustawodawcę cel nie jest możliwy do osiągnięcia w inny sposób, bez naruszania podstawowych standardów, 3) regulacja jest niezbędna dla ochrony interesu powszechnego, z którym jest powiązana, 4) efekt wprowadzonej regulacji pozostaje w proporcji do ciężarów nakładanych przez nią na obywatela”²⁴. Co więcej, w literaturze zaznacza się także, że ograniczenie swobody wypowiedzi musi spełniać trójelementowy test zgodności z Konwencją (kryterium legalności, celowości i konieczności)²⁵.

²⁰ Ustawa z dnia 2 sierpnia 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.

²¹ O. Sitarz, *Artykuł 196 KK jako granica wolności wypowiedzi*, w: A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego i cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2015, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.

²² Ł. Chojniak, *Wątpliwości co do zgodności art. 196 KK z Konstytucją RP – kilka wybranych uwag na podstawie przypadku Doroty Rabczewskiej*, w: A. Biłgorajski (red.), op. cit.

²³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2006 r., sygn. akt P 3/06, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061901409/T/D20061409L.pdf> [dostęp: 14.07.2018].

²⁴ O. Sitarz, op. cit. Zob. Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 1999 r., sygn. akt K 23/98, Z.U. 1999/2/25.

²⁵ O. Sitarz, op. cit. Zob. I. Kamiński, *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: analiza krytyczna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010, s. 43.

Warto zauważyć, że spraw, które trafiają na wokandę z tytułu naruszenia normy art. 196 k.k., zgodnie z oficjalnymi statystykami, nie ma wiele²⁶, ale ze względu na to, że często dotyczą publicznych, kontrowersyjnych wypowiedzi bądź prac znanych osób, chętnie mówią o nich media i opinia publiczna²⁷. Przykładem jest kazus Doroty Rabczewskiej, która w wywiadzie dla internetowego wydania „Dziennika.pl”, zapytana o jej stosunek do religii i Biblii, powiedziała, że bardziej przekonują ją odkrycia naukowe niż „coś co napisał jakiś napruty winem i pałacy jakieś zioła”. Następnie, po pytaniu dziennikarza, kogo ma na myśli, doprecyzowała, że chodzi jej o autorów Pisma Świętego. Zgodnie z wyrokiem Sądu Rejonowego w Warszawie²⁸, wypowiedź Rabczewskiej wyczerpała znamiona przestępstwa z art. 196 k.k. Sąd Okręgowy w Warszawie orzekając w drugiej instancji²⁹, utrzymał w mocy zaskarżony wyrok³⁰. Następnie pełnomocnik skazanej skierował do Trybunału Konstytucyjnego skargę opierającą się na czterech głównych zarzutach³¹.

W swoim rozstrzygnięciu TK zauważył, że konstytucyjna ochrona wolności sumienia i religii wyraża się m.in. w zakazie naruszania uczuć religijnych, które ze swej istoty podlegają szczególnej ochronie prawnej, co uwarunkowane jest ich powiązaniem z wolnością sumienia i wyznania, będącą wartością konstytucyjną³². Dodał ponadto, że norma wynikająca z art. 196 k.k. określana jest także jako wolność przekonań (uczuć) obywateli w sprawach wiary, co stanowi konsekwencję neutralności światopoglądowej państwa. Stanowisko to spotkało się jednak z krytyką. Zdaniem Łukasza Chojniaka, art. 196 k.k. stanowi wyraz wypowiedzenia się

²⁶ Dla przykładu w 2016 r. liczba wszczętych postępowań wynosiła 54, a liczba przestępstw stwierdzonych 46, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63492,Obrazu-uczuc-religijnych-art-196.html> [dostęp: 17.07.2018].

²⁷ Ł. Chojniak, op. cit.

²⁸ Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 stycznia 2012 r., sygn. akt III K 416/10, <https://www.saos.org.pl/judgments/52673> [dostęp: 5.11.2018].

²⁹ Orzeczenie Sądu Okręgowego w Warszawie X Wydział Karny Odwoławczy z dnia 18 czerwca 2012 r., sygn. akt X Ka 496/12.

³⁰ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 1.1, <https://www.saos.org.pl/judgments/206803> [dostęp: 5.11.2018].

³¹ Skarga opierała się na zarzutach niezgodności art. 196 k.k. z: „1) art. 54 ust. 1 Konstytucji RP w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w zw. z art. 2 Konstytucji w zakresie, w jakim ogranicza wolność wyrażania poglądów w sposób nieproporcjonalny, wykraczający poza zakres niezbędny w demokratycznym państwie prawnym, naruszając przy tym istotę wolności, 2) art. 53 ust. 1 Konstytucji RP w zw. z art. 54 ust. 1 Konstytucji RP w zakresie, w jakim ingeruje w wolność sumienia osób niewyznających religii przez uniemożliwienie im swobodnego wyrażania ich poglądów odnośnie do przedmiotów czci religijnej, 3) art. 25 ust. 2 Konstytucji RP w zw. z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP w zakresie, w jakim chroni osoby wierzące przed obrazą ich uczuć religijnych, a nie chroni osób, które nie wyznają religii, a ich przekonania światopoglądowe oraz filozoficzne są naruszane przez inne osoby, 4) art. 42 ust. 1 Konstytucji RP w zw. z ust. 1 Konstytucji RP w zakresie, w jakim nie spełnia wymogów określoności i pewności prawa karnego” (Ł. Chojniak, op. cit.).

³² Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 czerwca 1994 r., sygn. akt K 19/93, OTK 1994, cz. 1, poz. 11.

ustawodawcy po jednej ze stron w sporze będącym efektem ścierania się wolności wypowiedzi i wolności religijnej. Według przywołanego autora, wyrażanie poglądów nieprzychylnych religii nie powinno być zagrożone sankcjami karnymi, jeśli taka wypowiedź nie należy do tzw. mowy nienawiści, penalizowanej w art. 256 k.k.³³

Strona przedmiotowa przestępstwa z art. 196 k.k., w zakresie objętym skargą, dotyczyła obrazy uczuć religijnych w postaci znieważenia przedmiotu czci. Znieważenie musi urazić uczucia konkretnych osób³⁴. Uczucia religijne osób wierzących TK opisał jako pewien stosunek grupy, głównie emocjonalny, do wyznawanej wiary, jak również prawo do ochrony ważnych dla nich wartości oraz miejsc i przedmiotów, będących częścią kultu³⁵. W literaturze podkreśla się jednak niejednoznaczność pojęcia uczuć religijnych, posiłkując się jednocześnie definicjami słownikowymi³⁶.

Warto zauważyć, że w omawianej skardze do TK podniesiono też argument, że brzmienie art. 196 k.k. stoi w sprzeczności z zasadą *nullum crimen sine lege certa*, wywodzoną z art. 42 ust. 1 Konstytucji w zw. z art. 2 Konstytucji, ponieważ art. 196 k.k. odwołuje się do nieprecyzyjnego pojęcia „obrazy uczuć religijnych” oraz „przedmiotu czci religijnej”. TK stwierdził jednak, że mimo fundamentalnej zasady określoności przepisów prawa karnego nie jest całkowicie wykluczone używanie zwrotów niedookreślonych lub ocennych³⁷. Dodał także, że nie każda niejasność czy nieostrość przepisu stanowi podstawę do stwierdzenia jego niekonstytucyjności. Zasada określoności prawa karnego przewiduje możliwość posługiwania się w ustawach zwrotami niedookreślonymi lub ocennymi pod warunkiem, że da się ustalić ich desygnaty³⁸. Skarżąca podnosiła, że na podstawie brzmienia art. 196 k.k. nie da się sprecyzować przedmiotu ochrony, ponieważ odwołuje się ono do uczuć religijnych, „a więc stanów afektywnych, które cechuje nieporównywalny intersubiektywizm”³⁹. TK zaznaczył jednak, że znaczenie pojęcia „uczucia religijne” jest oczywiste na poziomie intuicji językowej, a jego rozumienie w judykaturze i doktrynie nie budzi wątpliwości.

³³ Ł. Chojniak, op. cit.

³⁴ M. Budyn-Kulik, *Znieważenie uczuć religijnych. Analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, t. 19, s. 4.

³⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 3.1. Zob. S. Hyps, w: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015, s. 976.

³⁶ P. Wasilewski, *W poszukiwaniu granic karykatury wymierzonej przeciwko czci religijnej*, w: A. Biłgorajski (red.), op. cit.; Ł. Pohl, S. Czepita, *Strona przedmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.

³⁷ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 2014 r., sygn. akt SK 65/12, Dz.U. poz. 268.

³⁸ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 4.3.

³⁹ Ibidem, pkt 4.3.1.

Jeśli chodzi o stronę podmiotową czynu, to przestępstwo z art. 196 k.k. może popełnić każdy, kto jest zdolny do odpowiedzialności karnej. Nie ma znaczenia, czy jest on wyznawcą religii, czy nie. Obraza uczuć religijnych dotyczy jedynie osób wierzących, ponieważ musi godzić w uczucia konkretnej jednostki bądź grupy, a nie hipotetycznej osoby wierzącej lub osób odczuwających empatię w stosunku do kogoś, czyja religia została obrażona. Ponadto obrazy uczuć religijnych dokonuje się jedynie intencjonalnie⁴⁰, czyli z zamiarem bezpośrednim albo ewentualnym⁴¹. Wyowiedź D. Rabczewskiej padła w czasie wywiadu, którego odbiorcami było szerokie grono, w tym ludzi wierzących i niewierzących. Dwie osoby złożyły do prokuratury zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa. Na podstawie stanu faktycznego można stwierdzić, że skarżąca powinna zdawać sobie sprawę, że pogląd wyrażony w zacytowanej formie mógł wywołać oburzenie i urazić osoby wierzące. Inaczej było w przypadku Adama Darskiego, który podczas koncertu w Gdyni w 2007 r. znieważył przedmiot czci religijnej poprzez podarcie i rozrzucenie na widownię Pisma Świętego, a także niecenzuralną wypowiedź na temat Biblii i religii. Oskarżony został ostatecznie uniewinniony. Znaczenie dla takiego rozstrzygnięcia miał fakt, że spośród uczestników koncertu nikt nie poczuł się urażony zachowaniem artysty, a o sprawie opinia publiczna dowiedziała się za sprawą dziennikarza internetowej „Gazety Świętojańskiej”, który opublikował amatorskie nagranie z koncertu. Wydarzenie było biletowane, ale publicznie dostępne, jednak przeważył argument, że na bilecie widniała informacja o zakazie nagrywania, a Darski wykazał, że jego przekaz był kierowany do wąskiej grupy odbiorców, która ma świadomość, w jakiego typu koncercie uczestniczy.

TK podkreślił ponadto, że w literaturze i orzecznictwie istnieje konsensus co do tego, że zniewagi uczuć religijnych nie stanowi wypowiedź wyrażająca negatywny stosunek do przedmiotu czci religijnej lub wykorzystanie tego przedmiotu jako elementu kreacji artystycznej, jeśli ze względu na formę lub treść nie zawiera elementów poniżających lub obelżywych⁴². Z samej konstrukcji obrazy uczuć religijnych wynikają granice bezprawności czynu. Mianowicie muszą zostać obrażone uczucia religijne innych osób, co więcej, przestępstwo z art. 196 k.k. można popełnić jedynie świadomie i publicznie. Chodzi przede wszystkim o publiczne znieważające zachowanie sprawcy, a zatem charakteryzujące się wyrażeniem pogardy, chęcią poniżenia bądź wyszydzenia, którym to zachowaniem sprawca chce obrazić

⁴⁰ J. Wojciechowska, w: A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 1: *Komentarz do artykułów 117-221*, C.H. Beck, Warszawa 2006, s. 782-783; W. Wróbel, w: A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 Kodeksu karnego*, t. 2, Zakamycze, Kraków 1999, s. 503.

⁴¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 3.4; M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 934.

⁴² W. Wróbel, op. cit., s. 661; uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 29 października 2012 r., sygn. akt I KZP 12/12, http://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/EditForm/I-KZP-0012_12.pdf [dostęp: 5.11.2018].

uczucia religijne lub co najmniej się na to godzi. Zatem znamion przestępstwa nie wypełniają sytuacje wyrażania negatywnej opinii na temat religii albo formy wyrazu artystycznego, które nie są ze swej istoty znieważające i nie można przypisać im winy umyślnej⁴³. Co więcej, w przypadku zniewagi nieznaną bliżej w danym kręgu kulturowym wierzeń czy przedmiotów kultu trudno mówić o przypisaniu winy sprawcy obrazy uczuć religijnych w zamiarze bezpośrednim czy nawet ewentualnym⁴⁴ z uwagi na brak wiedzy lub świadomości sprawcy czynu dotyczącej wywołania potencjalnej reakcji oburzenia czy znieważania. TK dodał z kolei, że rozumienie przedmiotu czci religijnej odnoszone do religii powszechnie panującej w danym społeczeństwie jest możliwe do zdefiniowania „w odczuciu społecznym, a więc na płaszczyźnie językowej”⁴⁵.

Należy także zwrócić uwagę, że zdaniem części doktryny istnieją okoliczności wyłączające bezprawność przestępstwa obrazy uczuć religijnych, określane mianem tzw. kontratypu sztuki. Kontratyp ten jest rozważany w kontekście znieważenia uczuć religijnych w sytuacji, kiedy w działalności artystycznej wykorzystywane są symbole religijne, miejsca kultu czy przedmioty czci religijnej⁴⁶. Problematykę tę bliżej opisali m.in. Justyna Joanna Nalewajko, Rafał Kubiak⁴⁷, Marian Filar⁴⁸ czy Jarosław Warylewski⁴⁹. Zdaniem J.J. Nalewajko i R. Kubiaka, na kontratyp sztuki składają znamiona takie, jak: 1) cel przekazu twórcy (tj. chęć przekazania idei, uczuć), 2) zaspokojenia potrzeb intelektualnych, estetycznych i kulturalnych społeczeństwa, 3) charakter artystyczny dzieła oraz 4) cechy artysty (tj. jego umiejętności, profesjonalizm w dziedzinie sztuki, którą się zajmuje). Choć Warylewski stoi na stanowisku, że osoba twórcy nie powinna mieć wpływu na społeczny i estetyczny odbiór dzieła, to przychyliła się do koncepcji, wedle której w kontekście obrazy uczuć religijnych wypowiedź artystyczna zasługuje na szczególne traktowanie. Trudności nastręcza jednak skonstruowanie precyzyjnej definicji sztuki, która wyłączałaby bezprawność czynu z art. 196 k.k.⁵⁰ Sztuka,

⁴³ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 4.3.4.

⁴⁴ M. Budyn-Kulik, op. cit., s. 14.

⁴⁵ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, pkt 4.3.3.

⁴⁶ W. Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010, s. 250.

⁴⁷ J.J. Nalewajko, R. Kubiak, *Sztuka jako okoliczność wyłączająca bezprawność?*, „Palestra” 2000, nr 9/10, s. 31 i n.

⁴⁸ M. Filar, *Sztuka a zagadnienie pornografii*, „Nowe Prawo” 1978, nr 10, s. 1442.

⁴⁹ J. Warylewski, *Pasja czy obraza uczuć religijnych? Spór wokół art. 196 Kodeksu karnego*, w: L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2005, s. 11.

⁵⁰ A. Żurawik, *Interpretacja w prawie i sztuce jako przejaw ogólnej interpretacji humanistycznej*, w: „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2001, z. 3, s. 15.

podobnie jak uczucia religijne, nie ma jednoznacznego desygnatu. Można jednak stwierdzić, że istnieje społeczne wyobrażenie na temat pojęcia uczuć religijnych, ale wyobrażenia różnych ludzi na temat tego, co sztuką jest, a co nie, znacznie się od siebie różnią. O ile dzieła „klasyczne”, należące do pewnego kanonu, nie budzą większej kontrowersji, to w przypadku współczesnych gałęzi sztuki i form ekspresji artystycznej, społeczny odbiór bywa niejednorodny⁵¹.

Próba stworzenia kontratyapu sztuki jest krytykowana przede wszystkim z uwagi na to, że przypisuje sztuce wartość nadrzędną wobec innej prawnie chronionej wartości. W dodatku wobec niejednoznaczności pojęciowej wolność sztuki nie miałaby żadnych ograniczeń. Ponadto wskazywane w literaturze znamiona kontratyapu sztuki są wysoce nieprecyzyjne, co w efekcie uniemożliwia wykorzystanie ich postępowaniu karnym⁵².

Artur Żurawik i Wojciech Janyga postulowali jednak, że rozstrzygając, czy dana wypowiedź artystyczna znieważa uczucia religijne, należałoby szerszej spojrzeć na kontekst wypowiedzi artystycznej i jej interpretację w konkretnym układzie sytuacyjnym, a więc odczytywać ją również w kontekście czasowo-przestrzennym, mającym znaczenie dla jej interpretacji. Co więcej, jej odbiór powinien zostać przeanalizowany z punktu widzenia osoby o przeciętnym wzorcu wrażliwości, zatem ani niewywodzącej się z radykalnej grupy religijnej, ani niebędącej historykiem czy krytykiem sztuki. Wykorzystanie tak zdefiniowanego kontratyapu sztuki w procesie karnym zmuszałoby jednak sędziego, żeby wcielił się on w recenzenta sztuki zamiast bazować na przepisach prawa.

Wnioski

Zarówno ustawodawca europejski oraz ETPCz, jak i ustawodawca, a także sądy krajowe dostrzegają, że w społeczeństwie demokratycznym ścierają się różne wartości. Rolą państwa jest stworzenie warunków, aby zachować równowagę między nimi. Z jednej strony należy zagwarantować wolność wypowiedzi, także w postaci wolności artystycznej, ponieważ w demokratycznym społeczeństwie niezwykle istotna jest wymiana poglądów, idei, rozpowszechnianie informacji i możliwość dyskusji na ich temat. W zakresie wolności wypowiedzi znajduje się także prawo do wyrażania krytyki, w tym krytyki religii. Z drugiej strony osoby religijne powinny móc swobodnie wyrażać swoje przekonania dotyczące wiary, a także uzewnętrzniać je poprzez uprawianie kultu, nauczanie, praktykowanie i czynności rytualne. Ważne jest także z punktu widzenia ochrony porządku publicznego zapobieganie szerzeniu mowy nienawiści i nietolerancji.

---

⁵¹ W. Janyga, op. cit., s. 255; A. Żurawik, op. cit., s. 15.

⁵² W. Janyga, op. cit., s. 261-262.

Sprawy rozpatrywane zarówno przez ETPCz, jak i sądy krajowe nie dotyczą jednak wypowiedzi lub dzieł wyrażających jedynie niepochlebłą opinię na temat czczonych przedmiotów czy dających wyraz negatywnemu stosunkowi do religii, ale przekazów kontrowersyjnych ze względu na formę i sposób przedstawienia: filmy nacechowane erotycznie i drwiące z symboli uznanych za święte przez chrześcijan albo wypowiedzi czy zachowania powszechnie uznane za wulgarne. Ich odbiór zależy w przeważającej mierze od uwarunkowań czasowych, miejscowych, kulturowych i społecznych. W związku z tym ETPCz w swoim orzecznictwie ostrożnie podchodzi do wydawania arbitralnych rozstrzygnięć i pozostawia duży margines swobody sędom krajowym, którzy lepiej rozumieją kontekst społeczny i kulturowy spornych spraw.

W polskim orzecznictwie i doktrynie wybrzmiewa wyraźnie jeden istotny element oceny zachowania mogącego naruszyć uczucia religijne, mianowicie intencjonalność. Sądy badają kontekst, czyli to, czy kontrowersyjna wypowiedź bądź dzieło były skierowane do wąskiej grupy odbiorców, akceptujących daną formę ekspresji, czy rozpowszechniono je wśród szerokiego grona publiczności, z którego część osób mogła poczuć się urażona. Na podstawie przeanalizowanego materiału nie można wskazać jednoznacznego europejskiego standardu rozstrzygania konfliktu między wolnością artystyczną a wolnością religijną, ale można dostrzec, że badając kontekst upowszechnienia dzieła, sądy nie muszą stawać się recenzentami wartości materiału, lecz skupić się na badaniu okoliczności faktycznych.

Bibliografia

- Banaś H., *Między sacrum a profanum: relacje wolności religijnej i wolności sztuki w orzecznictwie ETPCz*, „Adam Mickiewicz Law Review” 2015, nr 5.
- Budyn-Kulik M., *Znieważenie uczuć religijnych. Analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, t. 19.
- Chojniak Ł., *Wątpliwości co do zgodności art. 196 KK z Konstytucją RP – kilka wybranych uwag na podstawie kazusu Doroty Rabczewskiej*, w: A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego i cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2015, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Demenko A., *Wypowiedź jako czynność sprawcza – na przykładzie znieważenia przedmiotu czci religijnej*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2016, nr 4, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Derlatka M., *Zasadność kryminalizacji obrazy uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2015, nr 10.
- European Court of Human Rights, *Case of Handyside v. The United Kingdom*, Application no. 5493/72, Judgment of 7 December 1976, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499> [dostęp: 17.07.2018].
- European Court of Human Rights, *Case of Kokkinakis v. Greece*, Application no. 14307/88, Judgment of 25 May 1993, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57827> [dostęp: 14.07.2018].

- European Court of Human Rights, *Case of Müller and Others v. Switzerland*, Application no. 10737/84, Judgment of 24 May 1988, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487> [dostęp: 14.07.2018].
- European Court of Human Rights, *Case of Otto-Preminger-Institut v. Austria*, Application no. 13470/87, Judgment of 20 September 1994, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57897> [dostęp: 14.07.2018].
- European Court of Human Rights, *Case of Wingrove v. The United Kingdom*, Application no. 17419/90, Judgment of 25 November 1996, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58080> [dostęp: 14.07.2018].
- Filar M., *Sztuka a zagadnienie pornografii*, „Nowe Prawo” 1978, nr 10.
- Filar M. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Freedom of expression and respect for religious beliefs: striking the right balance*, Rada Europy, September 2017, <https://rm.coe.int/factsheet-on-freedom-of-expression-and-freedom-of-religion-15september/1680748443> [dostęp: 2.07.2018].
- <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-5/63492,Obrazo-uczuc-religijnych-art-196.html> [dostęp: 17.07.2018].
- Hypś S., w: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, C.H. Beck, Warszawa 2015.
- Janyga W., *Przestępstwo obrazu uczuć religijnych w polskim prawie karnym*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2010.
- Kalisz A., *Klauzula moralności (publicznej) w prawie polskim i europejskim jako przykład regulacyjnej, ochronnej oraz innowacyjnej funkcji prawa*, w: J. Hartman (red.), *Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej*, t. 57-58, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013.
- Kamiński I., *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka: analiza krytyczna*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2010.
- Kamiński I.C., *Glosa do wyroku ETPCz z dnia 25 stycznia 2007 r., 68354/01. Swoboda autora wypowiedzi będącej satyrą lub karykaturą*, <https://sip.lex.pl/#/publication/385958165/kamiński-ireneusz-cezary-glosa-do-wyroku-etpcz-z-dnia-25-stycznia-2007-r-68354-01> [dostęp: 14.07.2018].
- Karta Praw Podstawowych Unii Europejskiej, Dz. Urz. UE C 83 z 30.03.2010, s. 389-403.
- Komentarz do art. 196 KK*, w: R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 21, C.H. Beck, Warszawa 2018, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.
- Kruczoń E., *Przestępstwo obrazu uczuć religijnych*, „Prokuratura i Prawo” 2011, nr 2, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Łętowska E., Pawłowski K., *O operze i o prawie*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2014.
- Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych otwarty do podpisu w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 1966 r., Dz. U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.
- Nalewajko J.J., Kubiak R., *Sztuka jako okoliczność wyłączająca bezprawność?*, „Palestra” 2000, nr 9/10.

- Pohl Ł., Czepita S., *Strona przedmiotowa przestępstwa obrazy uczuć religijnych i jego formalny charakter*, „Prokuratura i Prawo” 2012, nr 12, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Potulski J., *Sprawa Nergala – studium przypadku*, w: A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego i cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2015, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Powszechna Deklaracja Praw Człowieka przyjęta na Zgromadzeniu Ogólnym ONZ dnia 10 grudnia 1948 r., <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html> [dostęp: 5.11.2018].
- Sitarz O., *Artykuł 196 KK jako granica wolności wypowiedzi*, w: A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego i cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2015, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Uchwała Sądu Najwyższego – Izba Karna z dnia 29 października 2012 r., sygn. akt I KZP 12/12, http://www.sn.pl/sprawy/SiteAssets/Lists/Zagadnienia_prawne/EditForm/I-KZP-0012_12.pdf [dostęp: 5.11.2018].
- Uchwała Trybunału Konstytucyjnego z dnia 3 marca 1994 r., sygn. akt. W 3/93, Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, 1994, poz. 17.
- Ustawa z dnia 2 sierpnia 1997 r. Kodeks karny, Dz. U. Nr 88, poz. 553 ze zm.
- Warylewski J., *Pasja czy obraza uczuć religijnych? Spór wokół art. 196 Kodeksu karnego*, w: L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda (red.), *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego. Księga poświęcona pamięci profesora Andrzeja Wąska*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin 2005.
- Wasilewski P., *W poszukiwaniu granic karykatury wymierzonej przeciwko czci religijnej*, w: A. Biłgorajski (red.), *Wolność wypowiedzi versus wolność religijna. Studium z zakresu prawa konstytucyjnego, prawa karnego i cywilnego*, C.H. Beck, Warszawa 2015, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Wojciechowska J., w: A. Wąsek (red.), *Kodeks karny. Część szczególna, t. 1: Komentarz do artykułów 117-221*, C.H. Beck, Warszawa 2006.
- Wróbel W., w: A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz do art. 117-277 Kodeksu karnego, t. 2*, Zakamycze, Kraków 1999.
- Wyrok Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z dnia 6 lutego 2015 r., II CSK 317/12, Legalis Internetowy System Informacji Prawnej.
- Wyrok Sądu Okręgowego w Warszawie X Wydział Karny Odwoławczy z dnia 18 czerwca 2012 r., sygn. akt X Ka 496/12.
- Wyrok Sądu Rejonowego dla Warszawy-Mokotowa w Warszawie z dnia 16 stycznia 2012 r., sygn. akt III K 416/10, <https://www.saos.org.pl/judgments/52673> [dostęp: 5.11.2018].
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 7 czerwca 1994 r., sygn. akt K 19/93, OTK 1994, cz. 1, poz. 11.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 1999 r., sygn. akt K 23/98, Z.U. 1999/2/25.
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 11 października 2006 r., sygn. akt P 3/06, <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20061901409/T/D20061409L.pdf> [dostęp: 14.07.2018].

DEBIUTY

Karolina Król

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 25 lutego 2014 r., sygn. akt SK 65/12, Dz.U. poz. 268.

Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 6 października 2015 r., sygn. akt SK 54/13, Dz. U. z 2016 r., poz. 1632, <https://www.saos.org.pl/judgments/206803> [dostęp: 5.11.2018].

Żurawik A., *Interpretacja w prawie i sztuce jako przejaw ogólnej interpretacji humanistycznej*, w: „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2001, z. 3.